

Jordán Gyula: A kínai elit kérdéséhez

Bevezetés

Az elit politika és a politikai elit elemzése minden országban nagy erőfeszítést igénylő feladat, de különösen nagy kihívást jelent Kínában, ahol a politikai folyamatok még mindig nagyon sokat megőriztek titkos természetükből. Bár a maói évtizedekhez képest összehasonlíthatatlanul több és megbízhatóbb információ áll rendelkezésre, még számos területen kell a spekulációra, kétes vagy gyanús információkra támaszkodni. Elsősorban a vezetés kapcsán megmaradtak az egykori Szovjetunió hasonló területeivel kapcsolatban emlegetett „kremlinológia” jellemzői, amikor a kutatók sokszor apró, vagy felszínes jelenségekből vontak le messzemenő következtetéseket a legfelső politikai elit szándékaira, erőviszonyaira, frakciós küzdelmeire stb. vonatkozóan. Kínával kapcsolatban ugyan a „pekingológia” fogalma kevésbé nyert polgárjogot, de az így jellemezhető elemzési módszer ott is működött.

A maói évtizedekben ez a megközelítés a vezetők háttérére (kik ezek az egyének, milyen alapon, milyen ideológiák mentén töltik be funkcióikat stb.) és a generációs váltás, az utódlás kérdéseire összpontosított. A 70-es évek közepétől kezdtek nagyobb figyelmet fordítani az informális kapcsolatokra, a hatalomért versengők egymáshoz viszonyított erejére.¹ Valójában csak akkor tudatosult, hogy a formális szerep, a betöltött funkció és az adott vezető tényleges befolyása és hatalma közötti összefüggés gyakran nagyon távoli. A kommunista rendszer körülményei között is fennmaradt és nagy szerephez jutott a kínai kultúrában és történelemben mély gyökerekkel rendelkező guanxi, az – informális – kapcsolatok, kölcsönös

* Jordán Gyula ny. docens, történész. Kutatási területe Kína XX. századi története különös tekintettel a reformidőszakra.

¹ Ezekre ld. Goldstein, Avery: Trends in the Study of Political Elites and Institutions in the PRC. *The China Quarterly*, No. 139. (1994), 714-730. o.

lekötelezettségek rendszere. Ezek nélkül nem lehet megmagyarázni a kínai (kommunista) politikában mindig jelen levő frakciózást.

A betöltött pozíció és az egyén befolyása és hatalma közötti laza kapcsolattal összefüggésben fogalmazódott meg az egészen a legutóbbi időkhöz szinte axiómaként emlegetett megállapítás, hogy a kínai politikai rendszer kevésbé intézményesült. Mint ismeretes, ez a kijelentés elsősorban nem az intézmények hiányára utalt, hanem arra, hogy az egyén súlyát, politikai szerepét és befolyását alapvetően nem az általa betöltött pozíció határozta meg, hanem az életút során felhalmozott érdemei, teljesítménye és mindenekelőtt kapcsolatrendszere. Kicsit sarkosan fogalmazva, nem a pozíció adott súlyt és tekintélyt betöltőjének, hanem az adott személy értékelt fel vagy degradálta némileg az adott funkciót. Ezért volt megalapozott az, hogy Teng Hsziao-pinget még akkor is a legbefolyásosabb kínai politikusként emlegették, amikor már semmiféle párt vagy állami tisztséget nem töltött be. Az 1980-as évek elemzéseiben az intézményesülés problémája különösen hangsúlyossá vált, mert a reformidőszak kezdetén Teng erre nagy súlyt helyezett, összekapcsolva a káderkiválasztás új szempontjainak hangoztatásával, a párt és állami funkciók és hatáskörök szétválasztásával.² Az elit politika intézményesülésével kapcsolatos törekvésekre, az ezzel kapcsolatos illúziókra Hu Jao-pang 1987 eleji lemondása mérte az első csapást,³ de igazán megrázó hatással 1989, a Tienanmen téri tragédia és következményei jártak. Ezt követően, szinte az 1990-es évek végéig ismét a kontinuitás hangoztatása, a személyi erő változatlan hangsúlyozása vált jellemzővé.

A folytonosság hangoztatása mellett természetesen nem maradtak észrevétlenek a lényeges különbségek sem.⁴ Először is jórészt megvalósult, amit Teng programként fogalmazott meg a káder kiválasztás új kritériumaira vonatkozóan, és ennek hatására tömegesen kerültek pozíciókba fiatalabb, jobban képzett és a reformok iránt elkötelezett új vezetők. Fokozatosan végbement a váltás a forradalmár, a tömegmozgósításban jeleskedő aktivista kádertől a technikai-adminisztratív kvalitásokkal rendelkező technokratákhoz. Az elemzők abban egyetértenek, hogy sokkal jobban képzett emberek kerültek pozíciókba, de abban már jelentős különbségek vannak, hogy ezt a képzettséget és karrier útjukat hogyan kell értékelni. Egyesek különbséget tesznek az igazi technokraták és a karrier bürokraták között, hozzátéve, hogy alapvetően az utóbbiak vannak túlsúlyban. Ezek a gazdasági, politikai problémák tudományosabb elemzése mellett központi törekvésnek tekintik hatalmuk és

² Az intézményesülés kérdéséhez ld. Bo, Zhiyue: Political Succession and Elite Politics in 21. Century China. Toward a Perspective of Power Balancing. *Issues and Studies*, Vol. 41. No. 1. (2005), 162-189. o.

³ Mint emlékeztető, 1989 tavaszán politikai reformokat, demokráciát, a korrupció elleni fellépést követelő jelszavakkal tömegmozgalom bontakozott ki Pekingben a Tienanmen téren, de országszerte is. A hatalom június 4-én, számos áldozattal járó brutális katonai akcióval vetett véget a megmozdulásnak.

privilegiumaik megtartását. Kérdéses az is, hogy a gyakran hangoztatott mérnöki, természettudományos képzettség önmagában mennyire készít fel bonyolult társadalmi, politikai problémák megoldására?

Másodszor, ugyancsak figyelemre méltó jelenség a tartományi és a tartományokon belüli közigazgatási egységek vezetőinek megnövekedett súlya és szerepe. Nem egyszerűen utánpótlási bázist képviselnek a központi káderállomány toborzásánál, hanem ennél talán sokkal lényegesebb, hogy különösen a gazdaságilag sikeres tartományi vezetők korábban példátlan befolyásra tettek szert. Már a reform korai időszakában felfigyeltek arra – a 90-es években aztán már markánsan megnyilvánuló – jelenségre, hogy a központi politika szolgálai végrehajtóiból egyre inkább a helyi érdekek követőivé váltak, akik sokszor csak szavakkal adóznak a központi politikának.⁵ Bár továbbra is alkalmazzák az áthelyezések, a személycserék régi gyakorlatát, ez sokat veszített hatékonyságából, mert az új káderek is nagyon gyorsan „akklimatizálódnak”, felvállalják a helyi érdekek képviselőjét. Paradox módon lényegében ezt várja el tőlük a központi hatalom is, hiszen csak ilyen módon lehet eredményes az általuk igazgatott terület. A tartományi vezetők megnövekedett önálló hatalma előkerül a centralizált állam föderalista vagy konföderalista állammá való átalakulásával összefüggő spekulációknál is, nem szólva Kína részekre tagolódásának feltételezéséről.

Harmadszor, az 1980-as évek vége óta új fejleményként lehetett regisztrálni egy ún. ellen-elit keletkezését, amelyre vonatkozó ismeretek a dolog természetéből fakadóan meglehetősen csekélyek és megbízhatatlanok, de létezése nehezen vonható kétségbe. A kétféle ellen-elit közül az első jellemzője, hogy a vezetés sorain belül helyezkedik el. Ennek a csoportnak egy része nem egyszerűen pillanatnyi riválisa a jelenlegi vezetésnek, hanem egy jövőbeli átalakuló kínai államberendezkedés vezetőivé válhatnak. Másik részét azok az értelmiségiek alkotják, akik ugyan nincsenek hatalmi pozícióban, de különböző agytrösztöket is alkotva a reformok fő támogatói.

Az ellen-elit másik típusát a politikai hatalmon kívül elhelyezkedők, részben az ún. disszidensek alkotják, akik igen különböző eszméket képviselnek, és akikre eszmetársaiknak a kelet-európai átalakulásokban játszott szerepük révén irányul élénkebb figyelem, a leendő hatalmi elit egyik lehetséges forrásának tekintve őket. Ennek az ellen-elitnek egyre növekvő

⁴ Goldstein: i. m. 716-720. o.

⁵ A politikai és gazdasági lokalizmusnak nevezett jelenség korlátozására 1999-ben kiadták a *Szabályozások a kádercseréről* című dokumentumot, ami előírta, hogy a megyei és tartományi vezetők nem nevezhetők ki hazai régiójukba; azokat, akik több mint tíz éve szolgálnak megyei vagy városi vezetőként, át kell helyezni; a tartományi vezetők áthelyezését pedig akár másik tartományba, akár országos szintre, gyakoribbá kell tenni.

fontosságú részét képezik a külföldön tanuló vagy továbbképzésen résztvevő kínai fiatalok tömegei, akik problémájára szintén érdemes részletesebben kitérni.

A hatalmi elit működésének fő színtereire, a szervezetekre, intézményekre (párt, állam, hadsereg) az említett viszonylagos gyenge intézményesültség miatt kisebb figyelem irányult, mint az azokban szereplő személyekre. A párt kiemelkedő szerepének mindenkori hangsúlyozása mellett a legtöbb bizonytalanságra és találgatásra a hadsereg (változó) szerepe adott alapot. A kínai elit politikát a maói évtizedekben a Népi Felszabadító Hadsereg (NFH) igen erőteljes részvétele jellemezte. Már a rendszer megalakulásának kezdeteinél Mao a legfőbb káderforrásnak jelölte meg, és ezt következetesen meg is valósították. Jóllehet a Kínai Kommunista Párt (KKP) 1920-as évektől hangoztatott elve volt, hogy a párt parancsol a puskának, amit a hatalomra kerülés után is igyekezett érvényesíteni, de ez nem jelenti azt, hogy a katonák egyes időszakokban nem játszottak a korábbinál meghatározóbb szerepet.

A „pekingológia” egyik kedvelt és széles körben művelt területe volt annak figyelése és elemzése, hogy a legfelső párt (Központi Bizottság - KB, Politikai Bizottság - PB) és állami (elsősorban az Országos Népi Gyűlés - ONGY, vagyis a parlament) szervekben milyen arányban voltak jelen a katonák és ott feltehetően milyen álláspontot képviseltek. Mao alatt a „népi háború” doktrína követése mellett az emberi tényezőn, a politikailag és ideológiailag erősen motivált katonákon és a tömegek mozgósításán volt a hangsúly. Bár már a koreai háború tapasztalatai alapján felmerült a hadsereg, a fegyverzet, a kiképzés korszerűsítésének igénye, a nukleáris fegyver kifejlesztésében pedig jelentős sikereket értek el, a hadsereg modernizációja hangsúlyosan csak a reformidőszak kezdetén került napirendre, a négy modernizáció keretében.⁶ A hadsereg professzionalizálása mellett célként fogalmazódott meg politikától való elválasztása, a párt irányítása mellett állami felügyelet alá helyezése. Utóbbi törekvés jegyében hozták létre a párt Központi Katonai Bizottsága (KKB)⁷ mellett ennek állami megfelelőjét, de a lépés formális jellegét nyilvánvalóvá tették azzal, hogy a két Bizottság személyi összetétele mindmáig teljes mértékben azonos.

A hadsereg politikától való elválasztásának folyamata 1989-ben megtorpant, de nem fordult visszajára, amit egyebek mellett az is jelez, hogy sem a Teng halálát követő, sem a későbbi utódlások esetében nem játszott kiemelkedő szerepet. Természetesen van beleszólása a bel- és külpolitikába, ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a hadsereg nem tekinthető egységes

⁶ A négy modernizáció hosszú távú, 2000-ig terjedő gazdaságfejlesztési és modernizációs programját Csou En-laj terjesztette elő az ONGY 1975. januári ülésén. A két szakaszban megvalósítandó terv a mezőgazdaság, az ipar, a honvédelem és a tudomány és technológia modernizációját irányozta elő. A négy modernizációt elsősorban a kínai reformidőszak kezdetén hangoztatták visszatérően.

érdekcsoportnak, konfliktusos személyi és szervezeti lojalítások osztják meg. Az érdekütközéseket nyilvánvalóan felerősítette, hogy a hadsereg teljes lendülettel belevetette magát a reformok teremtette vállalkozási és spekulációs (valuta, ingatlan, csempészet) lehetőségekbe. 1998-ban a hadsereget részben ezért is kötelezték vállalkozásai, üzleti tevékenysége feladására. A döntés meghozatala a hadsereg feletti ellenőrzés szilárdságára is utalhat, de magába foglalhatja azt is, hogy a civil és katonai vezetők közötti kölcsönös függés és haszonszerzés nem feltétlenül követelte meg saját vállalatbirodalom működtetését. Mindezen túl az 1990-es évek eleje óta a katonai költségvetés minden évben rendkívüli mértékű dinamikus növekedést mutat, amely feltétlen elégedettséggel tölthet el minden katonai vezetőt és a hadiiparban érdekelt személyt. A hadsereg szerepe egészében az elit politikában jórészt intézményesült, a párt Központi Bizottságában a katonák aránya 20-22% körül stabilizálódott.

A kínai társadalom osztálystruktúrája rendkívüli mértékű átalakuláson ment keresztül a reformidőszak kezdete óta, amely a politikai elit mellett kitermelt egy gazdasági, társadalmi elitet is, ami nélkül a kínai elitről szóló bármilyen elemzés hiányos és féloldalas lenne. A világ hosszú ideje leggyorsabban fejlődő nagy gazdasága a világ egyik legegzenlőtlenebb társadalmát hozta létre. Kínai kormányzati adatok szerint 2005-ben a népesség legtehetősebb 10%-a az ország gazdagságának 45%-át ellenőrizte, míg a legszegényebb 10% alig valamivel többet 1%-nál.⁸ A korábban szinte csak politikai alapon kiválasztott elit most a gazdagság és érdem szerint is toborzódik. Egy viszonylag kis elit csoport mellett a mai kínai társadalomban megtalálhatunk egy sokkal nagyobb középréteget és a marginalizálódó rétegek növekvő táborát. Éppen a gyors változások következtében az egyes rétegek határai képlékenyek, elmosódtak. Magán az eliten belül tehát három elkülönülő csoportot célszerű megkülönböztetni, a politikai, a gazdasági és az értelmiségi elitet. Természetesen másfajta felosztásnak is van létjogosultsága. A kínai társadalmat alapvetően két részre osztó, duális társadalmat eredményező háztartási regisztrációs rendszer formai életben tartása miatt is meg lehet különböztetni városi és falusi elitet.⁹ De indokolt a megkülönböztetés az előélet, a családi háttér, a hatalomhoz való viszony stb. esetén is.

⁷ A KKB a pártnak az 1920-as évek óta létező, kiemelkedő fontosságú testülete. A biztonságpolitikai, katonai ügyek legfőbb döntéshozója.

⁸ Idézi: Jay, Chih-Jou: Elite Mobility in Post-Reform Rural China. *Issues and Studies*, Vol. 42. No. 2. (2006), 54. o.

⁹ Az 1950-es években ún. háztartási regisztrációs rendszert vezettek be a a népességmozgás ellenőrzésére. Ez rögzítette a város és a vidék merev elválasztását, létrehozva az említett duális társadalmat. A formálisan máig érvényben levő rendszer mesterségesen akadályozta az urbanizációs folyamatokat, a foglalkoztatást, a mindennapi élet (pl. a párkapcsolatok) számos vonatkozását.

Az utóbbi évtizedekben az elit soraiba kerülésnél kiemelten fontos szerepe lett a képzettségnek.¹⁰ 1949-et megelőzően, a hatalomért folytatott harc során a KKP kádereit főleg vidéken toborozta, így azok zömét képzetlen parasztok alkották. A hatalom megszerzése után is, az 1980-as évek elejéig a kínai kommunista elit mobilitásában az iskolai végzettség nem szerepelt a fontos kritériumok között. Az elit toborzás és mobilitás fő tényezői Mao alatt a következők voltak:

1. A KKP-hoz csatlakozás időpontja. A párt „alapító atyái” mellett a reformidőszakba is jócskán belenyúlóan a „hosszú menetelés káderek” és a „japánellenes háború káderei” játszották a meghatározó szerepet (a vezetés ún. első generációja), de emellett megkülönböztettek polgárháborús, a földosztáskor csatlakozó kádereket is.
2. Az ideológiai képzettség, ami a („kínaizált”) marxizmus és Mao eszméinek elsajátítását jelentette.
3. A politikai lojalitás, ami nem egyszerűen a párt és a rendszer iránti elkötelezettséget, hanem a Maóhoz való feltétlen hűséget jelentette.
4. A megfelelő osztályhátér. Csak megfelelő családi származás tehetett valakit alkalmassá a káderré válásra. Ebből a szempontból az öt ún. „vörös osztályból” származók jöhettek számításba: munkás, szegényparaszt, alsóbb középparaszt, forradalmi katona és forradalmi káder. Ezzel szembeállították az öt ún. „fekete osztályt”, amelyek tagjai a kádertoborzás során szóba sem jöhettek: földesúr, gazdag paraszt, ellenforradalmár, rossz elem és a jobboldali.¹¹ Ennek a káderpolitikának volt köszönhető, hogy az egyetemet végzettek aránya még a legfelső vezetői szinten (PB, miniszterek) is alig haladta meg a 20 illetve a 30 %-ot.

A reformidőszakban a képzettséghez való viszony alapvetően megváltozott, és – mint utaltam rá – Teng már a kezdet kezdetén megfogalmazta, hogy a káder a politikai lojalitás mellett legyen fiatalabb, jobban képzett és szakmailag kompetens. A régi forradalmi gárda felváltása jegyében az első hat évben mintegy 1,4 millió 1949 előtti káder vonult vissza, ugyanakkor megyei szint felett 469 ezer felsőfokú végzettségű fiatal került vezető pozícióba.

¹⁰ Ehhez ld. pl. Zang, Xiaowei: Elite Transformation and recruitment in post-Mao China. *Journal of Political and Military Sociology*, Vol. 26. No. 1. (1998), pp. 39-57. Zang, Xiaowei: Institutionalization and Elite Behavior in Reform China. *Issues and Studies*, Vol. 41. No. 1. (2005), 204-217. o.

Míg 1982-83-ban a PB tagoknak csak 32%-a rendelkezett egyetemi végzettséggel, addig 1984 után ez 67%-ra emelkedett, a miniszterek esetén pedig 73%-ra.¹² De még 1987-ben is az előléptetett káderek több mint 46%-a nem rendelkezett felsőfokú végzettséggel.

Világos eltérés figyelhető meg ugyanakkor az elit toborzását tekintve a kormányzati és a párt hierarchia között. A képzettséggel kapcsolatos követelmények egyértelműen magasabbak a kormányhivatalnokoknál, ahol egy felsőfokú végzettség nagy előnyt jelent a felfelé irányuló mobilitásban. A KKP hierarchiában természetesen szintén előnynek számít a magasabb végzettség, de ennél egyértelműen fontosabb a politikai lojalitás és a szenioritás. A kormányzati- és pártkarrier utak ebből a szempontból tehát elválnak, ugyanakkor a pártkáderek sem a régi értelemben vett aktivisták már, nem kampányok szervezését, hanem például a gazdasági fejlődés elősegítését, ösztönzését tekintik feladatuknak, vagyis sok közös vonást mutatnak a szintén politikailag megbízható bürokratákkal.

Végül röviden szólni kell az utódlás megváltozásának kérdéséről is.¹³ Kínában hosszú hagyománya volt annak, hogy a hatalom addig nem került át más kezébe, amíg elődje meg nem halt. Az ún. erős emberek, a veterán generáció vezetői, Mao és Teng könnyen tudták kiválasztani vagy elmozdítani utódaikat, amint az érzékelhető volt Lin Piao és Hua Kuo-feng, illetve Hu Jao-pang, Csao Ce-jang és Csiang Ce-min esetében. Csiang Ce-min azonban – az intézményesülés említett problémáival összefüggésben is, – már kevés sikerrel próbálta utánozni Maót és Tenget. 1989-es megválasztásakor Csiang – bár Teng még élt – nem jelentett fenyegetést vagy kihívást hatalmával szemben. A KKP történetében a KKB vezetője mindig a párt elnöke/főtitkára volt. Amikor Teng 1987-ben visszavonult a Politikai Bizottság (PB)¹⁴-ből, a párt szervezeti szabályzatát kiegészítették, hogy a KKB elnöke maradjon (noha nem volt a párt főtitkára).

Teng óta nincs „erős ember” a kínai vezetésben, a csúcavezetőket egy kiválasztási folyamat eredményeként határozzák meg. Emellett 1997-ben a XV. pártkongresszus küldöttei egyetértettek abban, hogy a jövőben minden 70 évesnél idősebb vezetőnek vissza kell vonulnia. Már a mostani vezetők is olyanok – és a jövőben természetesen még inkább ez lesz a helyzet –, akiknek nincsenek 1949 előttre vonatkozó személyes tapasztalatai. (Csiang Ce-min 1926-ban

¹¹ A rossz elem sajátos kínai kifejezés, amelyet az „ellenforradalmári” és „jobboldali” elnevezésekhez hasonlóan bárkivel szemben alkalmazni lehetett. Ezekhez járult a „kulturális forradalom” során további négy kategória: a kapitalista úton járó; az áruló; az ellenséges ügynök; illetve a „bűzös kilencedik”, az értelmiség.

¹² Cheng, Li – White, Lynn: *Elite Transformation and Modern Change in Mainland China and Taiwan: Empirical Data and the Theory of Technocracy*. „The China Quarterly”, No. 121. (1990 március), 1-35. o.

¹³ Zheng, Shiping: *The New Era in Chinese Elite Politics. Issues and Studies*, Vol. 41. No. 1 (2005), 190-203. o.; Fewsmith, Joseph: *Generational Transition in China. The Washington Quarterly*, Vol. 25. No. 4. (2002), 23-35. o.

¹⁴ A Politikai Bizottság és annak még szűkebb Állandó Bizottsága az egész rendszer legfőbb döntéshozó testülete.

született, Hu Csin- tao 1942-ben.) Ezek a vezetők általában a „kulturális forradalom” előtt fejezték be felsőfokú tanulmányaikat, amelyet a megelőző generációtól eltérően nem a Szovjetunióban végeztek. A „kulturális forradalom” nemcsak elvett az életükből, karrierjükből tíz évet, de életre szóló tapasztalatokat is adott nekik.¹⁵ Forradalmi lelkesedésük, idealizmusuk gyorsan elenyészett, amikor megértették, hogy Mao egyszerűen saját céljaira használta őket. Szembesülniük kellett a parasztok számukra addig elképzelhetetlen nyomorával és elmaradottságával. Meglepte őket, hogy amikor a parasztokat a régi keserű napokról kérdezték, azok nem az 1949 előtti időkről beszéltek, hanem a „nagy ugrás” idejéről.

Főleg természettudományos szakképzettségük, a „kulturális forradalomban” szerzett tapasztalataik következtében nem sok affinitásuk van az ideológiai kérdésekhez, és ezt csak megerősítette bennük a reformidőszakot kezdetektől jellemző pragmatizmus. Az ideológiát illető alapvető szkepszis mellett a problémák racionális megközelítésére törekednek. Ennek a generációnak a tagjai elkötelezettek a piacgazdaság mellett és a 80-as évektől eltérően a vezetésen belül már nem kell szembenézni reformellenes, konzervatív erőkkel. Nézeteltéréseik a reformelkötelezettségen belül a megoldandó problémák prioritásaira, az alkalmazandó eszközökre, az ütemre stb. vonatkoznak. Világosan látják – ezt a legutóbbi pártkongresszuson elhangzott beszédek, állásfoglalások is jelezték –, hogy a legsúlyosabb problémák a korrupció, részben ezzel is összefüggésben a társadalmi stabilitást veszélyeztető jövedelemkülönbségek, a mezőgazdaság és a parasztság problémái, és a környezet ijesztően romló állapota. Egyes elemzők szerint ezek a vezetők némileg nyitottabbak a politikai reformokra, inkább hajlanak majd arra, hogy a társadalom (egy részének) ilyen irányú igényeinek teret adjanak. Véleményem szerint erre igen kevés jel mutat, a hatalom változatlanul kemény kézzel sújt le minden, a rendszer adott keretein túlmutató szervezkedésre, sőt esetenként elvi-elméleti felvetésre is. A Hu Csin- tao féle vezetés a „társadalmi harmónia” megteremtésének jelszavát hangoztatja, hajlandó eltérni bizonyos tiltakozó megmozdulásokat, ha ezek nem rendszerellenesek, de fenntartja magának a jogot annak meghatározására, hogy mely tiltakozás tekinthető jogszerűnek. A felemelkedő új elit jelentős része – visszaigazolva a társadalmi stabilitásra és a gazdasági növekedés fontosságára tett hangsúlyokat – támogatja a vezetésnek a politikai reformoktól ódzkodó álláspontját.

¹⁵ Ehhez ld. Wei, C. X. George: The Cultural Revolution and Its Impact on the Fourth Generation of the Communist

A kínai középosztály

A középosztályhoz általában mindenhol nagy várakozásokat fűznek mind a liberális piacgazdaság kialakítása, mind a demokratizálódás szempontjából. Kína esetében is sokan jelentős reményeket fűznek a pártállam keretei között izmosodó középosztályhoz, különösen mivel ez a réteg létszámát messze meghaladó társadalmi és politikai hatást gyakorol. Nem könnyű feladat kínai körülmények között meghatározni, ki tartozik a középosztályba, különösen hogy a leginkább elmosódott vonal a gazdagok, és a középosztályba tartozók között húzódik. Ugyanakkor a társadalom leggazdagabb tagjaira vonatkozó néhány megjegyzés nélkül a középosztály fogalma is nehezen értelmezhető.¹⁶ Az első fontos megjegyzés az igazán gazdagokra vonatkozóan, hogy társadalmi háttérük két évtized alatt drámaian megváltozott. A reform kezdeti éveiben ezek kifejezetten nem elit társadalmi rétegekből (munkások, parasztok, alacsony beosztású vállalati menedzserek, sőt munkatáborból szabadultak) rekrutálódtak, akik tehát keveset kockáztattak, amikor például vállalkozásokba kezdtek. Az utóbbi mintegy egy évtizedben azonban a gazdagok már elsősorban a társadalmi elit soraiból, és politikai háttérrel, kapcsolatokkal rendelkezők közül kerültek ki.

Egy kínai szociológus tanulmányára utalva Fewsmith ennek a gazdasági elitnek öt csoportját különbözteti meg:

1. Eredetileg állami vagy kollektív tulajdonú vállalatok menedzserei, akik vállalataik privatizálása során gazdagodtak meg, bár rendszerint nem számítanak magánvállalkozónak. Ezek általában jobban képzettek és jobb politikai kapcsolatokkal rendelkeznek, mint a vállalkozók kezdeti csoportjai.
2. A jó politikai kapcsolatokkal rendelkezők nagy csoportja, akik az 1990-es évek közepén „ugrottak a tengerbe”, vagyis üzleti vállalkozásba fogtak.¹⁷ Ezek politikai kapcsolataik révén gazdagodtak meg.
3. A multinacionális vállalatok közép- és felsőszintű menedzserei és technikai személyzete, a külföldi működőtőke befektetések hasznélvezői.
4. Sok szakember és technikus, akik üzleti vállalkozásba fogtak.

Leadership. *The Journal of Comparative Asian Development*, Vol. 5. No. 1. (2006), 199-213. o.

¹⁶ Fewsmith, Joseph: The Political Implications of China's Growing Middle Class. *China Leadership Monitor*, No. 21. (2007 nyár). 1-4. o.

¹⁷ Ehhez ld. Wu, Xiaogang: Jumping into the Sea: Entry into Self. Employment in Urban and Rural China, 1978-1996. *Social Forces*, Vol. 85. No. 1. (2006), 389-411. o.

5. Minisztériumok és kormánytulajdonban levő nagyvállalatok vezetői, amely feltehetően kis létszámú, de nagyon befolyásos csoport.

Ezekre a kategóriákra a köznyelvben úgy utalnak mint az „új gazdagok”, de Kínán belül és kívül (új) középosztályként is emlegetik. (A új jelzővel egyesek arra kívánnak utalni, hogy félrevezető lenne arra gondolni, hogy ne lett volna már az 1950-es években a modernizálódó állam és társadalom körülményei között valamiféle középosztály). Elég általános azonban az a vélemény, hogy pusztán a jövedelem alapján nem lehet valakit a középosztályba sorolni. Ezek mellé még olyan kritériumokat is fel kell sorakoztatni, mint az iskolázottság, a foglalkozás, fogyasztási szokások, valamint talán még az életstílus is. Attól függően, hogy melyik kritériumot, esetleg többet vagy valamennyit alkalmaznak, nagyságrendekkel változnak a becslések.

A Kínai Társadalomtudományi Akadémia (Chinese Academy of Social Sciences – CASS) 2004-es beszámolója 2003-ra vonatkozóan az 1,3 milliárdos népesség 19%-át, azaz 247 millió embert sorolt a középosztályba.¹⁸ A CASS azokat a családokat tekintette középosztálybelinek, akiknél a vagyon 150 ezertől (18137 USD) 300 ezer jüanig (36275 USD) terjedt. A francia BNP Paribas Peregrine bank becslése, amely 75 ezer és 310 ezer jüan közötti vagyamon alapult, 50 millióra tette a középosztálybeli háztartások számát, ami mintegy 3,8%-nak felel meg. Az kínai Országos Statisztikai Hivatal 60 ezer és 500 ezer jüan közötti éves jövedelmű háztartásokat sorolt a középosztályba, és 2004-ben ennek alapján 5%-ra tette ezek arányát, amely becslések szerint 2020-ra 45%-ra fog bővülni.¹⁹

Fewsmith idéz egy 2001 végén készült 6193 fő adatain alapuló reprezentatív felmérést, amely szerint a foglalkozás alapján a lakosság 27%-a került a középosztályba, jövedelem alapján 24,6%-a, fogyasztási szokások (ezt hat háztartás elektronikai áru birtoklásán mérte) alapján 35,1%, míg önbesorolás alapján 46,8 százalék. Ha viszont a kritériumokat együttesen alkalmazzák, akkor ezek a jelentősnek mondható számok gyorsan redukálódnak, sőt a középosztály szinte el is tűnik (a 16-70 év közöttieknek csupán 4,1%-a, kb. 3,5 millió ember tartozna bele). Felmérések és mértékadó vélemények szerint jelenleg a felnőtt lakoságnak mintegy 6%-a, vagyis nem több mint 50 millió ember sorolható a középosztályba.

Mivel a középosztályba tartozásnál az egyik meghatározó kritérium a jövedelem, nem érdektelen megemlíteni, hogy a felmérések és közvélemény kutatások szerint az emberek

¹⁸ Ming, Zhi: Plans afoot to help ageing China. *China Daily*, 2004. október 27. http://www.chinadaily.com.cn/english/doc/2004-10/28/content_386450.htm, internetről letöltve: 2008. november. 27.

eltérően vélekednek a kialakult jövedelem különbségekről. A többség egyetért az ésszerű, indokolt különbségekkel, de elfogadhatatlannak tartja azt, amikor a hatalmat használják fel a meggazdagodásra. Márpedig a legtöbb kínai ösztönösen összekapcsolja a pénzt és a hatalmat, vagyis az egyenlőtlenséghez vezető mechanizmusokat utasítja el.

A társadalmi stabilitás megvalósításában minden társadalomban fontos szerepe van a középosztálynak. Különösen így van ez Kína esetében, ahol ez a réteg – mint utaltam rá – a pártállami rendszer árnyékában nő fel, és a hatalom joggal reméli tőle, hogy segíteni fog a társadalmi ellentmondások enyhítésében, a legfelső és legalsó rétegek közötti feszültség kezelésében. Ezt azért is remélhetik tőle, mert általában a mérsékelt, konzervatív álláspontot és ideológiát tesznek magukévá, elutasítják a szélsőségeket. Ezenkívül Kínában azok, akik a középosztály soraiból politikai, társadalmi részvételi hajlandóságot mutatnak aktívabbak a rendszeren „belül maradók”, mint az azon kívül tevékenykedők. A középosztálynak ezeket a jellemzőit és növekvő fontosságát az ország vezetői is felismerik. A párt XVI. Kongresszusán 2002 novemberében, beszámolójában Csiang Ce-min pártfőtitkár kijelentette: „Nem feledkezhetünk meg a közös prosperitás céljáról, meg kell próbálnunk növelni a közepes jövedelmű csoport arányát, és emelni az alacsony jövedelmű csoport jövedelmét.”²⁰

A Világbank szerint azonban egy társadalomban a középosztály csak akkor válhat mainstream és felelős társadalmi csoporttá, amikor az urbanizáltság meghaladja az 50%-ot és a szolgáltató szektor a gazdaság több mint 50%-át adja. Márpedig Kína urbanizáltsága 2005-ben még nem érte el a 40%-ot, gazdaságát pedig az ipar dominálja. A középosztály jelzett szerepének betöltéséhez ezeken túlmenően szükség van a törvények uralmára, amelyben a tulajdoni és egyéni jogokat, a közügyekben való részvétel jogát védik és garantálják. Kína még csak lassú léptekkel közelít efelé.

A politikai elit és a vezetői utódlás kérdései

A legfelső politikai elit, és mindenekelőtt a pártfőtitkár személyét illetően – utalva az intézményesülés problémájáról mondottakra – az előléptetés, a kiválasztás kérdéseire irányul a fő figyelem. A Kínai Népköztársaság 1982-es, módosításokkal együtt ma is hatályos alkotmánya az államfő, a miniszterelnök, helyetteseik, és az államtanácsosok hivatali idejét kétszer öt éves terminusra korlátozta. Az ugyanazon évben tartott XII. pártkongresszus a párt szervezeti

¹⁹ China's middle class defined by income. *People's Daily Online*, 2005. január 20. http://english.peopledaily.com.cn/200501/20/eng20050120_171332.html Internetről letöltve: 2008. december 3.

²⁰ Ming: i. m.

szabályzatában nem szabott időkorlátot a Kínai Kommunista Pártnak a pártelnökség akkori eltörlése után legfőbb posztta előlépett főtitkár esetében, ugyanakkor kimondta (36. cikkely), hogy „a vezető párt káderek valamennyi szinten... nem jogosultak élethossziglani szolgálatra.”²¹

A Teng Hsziao-ping által elkezdett folyamatot a vezetés megfiatalítására és az utódlás intézményesítésére vonatkozóan Csiang Ce-min folytatta. Az erőfeszítésben az 1997-ben tartott XV. pártkongresszuson következett be jelentős előrelépés, amikor belső pártnormává tették, hogy a Politikai Bizottság 70 évet betöltő tagjai a következő pártkongresszuson visszavonulnak. Ezt a szabályozást az 1997-es kongresszuson végre is hajtották, Csiang Ce-min kivételével, majd a XVI. pártkongresszuson (2002) is érvényesítették. Ezt követően a párt Általános Hivatala kiadta az „Ideiglenes szabályozások a vezető párt és kormányzati káderek hivatali idejére” vonatkozó dokumentumát, amely a hatalmi szereplők jelentős része esetében kétszer öt évben határozta meg a pozíciók betöltésének idejét. Ennek 2. cikkelye előírta, hogy a szabály alkalmazandó minden vezetőre, aki még nem érte el a visszavonulási kort, és aki „vezető pozícióban” szolgál a KKP Központi Bizottsága, az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottsága, az Államtanács és a Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület szerveiben és munkaosztályain”, valamint a megfelelő posztokon le a megyei szintig.²²

Mivel már a Csiang Ce-min – Hu Csin-tao váltás is a fenti sémának megfelelően történt, érthető, hogy a találgatások és esélylatolgatások ma már Hu utódlására és a majdani főtitkár által képviselt ötödik vezetői generációra irányulnak.²³ Inkább ad némi támpontot az a mód, ahogyan Hu egy évtized alatt „felépítették”. Először kinevezték a PB Állandó Bizottságába egy KB plénumon, majd kinevezték a párt Titkársága végrehajtó titkárának, az Országos Népi Gyűlés a Kínai Népi Köztársaság alelnökének tette meg, ezt követően az állami és párt Központi Katonai Bizottságának elnökhelyettese lett stb. Emellett nagy mértékben megszorodtak külföldi utazásai, fontos beszédek megtartása, televíziós szereplések növelték súlyát és ismertségét. Nyilvánvaló, hogy egy lehetséges utódnál is hasonlókra fog sor kerülni, még ha nem is ebben a sorrendben. Emellett azt sem szabad elfelejteni, hogy a politikai

²¹ Idézi: Miller, Alice Lyman: The Problem of Hu Jintao's Successor. *China Leadership Monitor*, No. 19. (2006 ősz), 1. o. www.hoover.org/publications/clm/issues Internetről letöltve: 2008. október 20.

²² Uo. 2. o.

²³ Hu utódjának személyére vonatkozó találgatások olyan bizonytalanok és nagyszámúak, hogy nem is érdemes velük foglalkozni. A helyzet annyiban is más, mint Hu esetében volt, hogy őt – elég széles körben elfogadott feltételezés szerint – még maga Teng jelölte ki. Li, Cheng: After Hu, Who? – China's Provincial Leaders Await Promotion. *China Leadership Monitor*, No. 1. (2002 tél). www.hoover.org/publications/clm/issues/2906951.html Uő: The Emergence of the Fifth Generation in the Provincial Leadership. *China Leadership Monitor*, (2003 tavasz), www.hoover.org/publications/clm/issues/2906306.html, internetről letöltve: 2008. október 11.; Miller, Alice L.: The

intézményesülés körülményei között egyre nagyobb súlya van a kollektív vezetésnek és a szélesebb értelemben vett vezető elit kiválasztásának, mint egyetlen utód kijelölésének.

Amennyiben az „ötödik generációra” vetünk egy pillantást, előjáróban hangsúlyozni kell, hogy egy ország vezetése rendszerint nem egy generációból áll, így Kínában a jövőben (is) valószínűleg a vezetés a politikai elitek két vagy három generációját foglalja majd magába. Ennek a kérdésnek érdekes és cseppet sem mellékes szála az, hogy mi történik a visszavonulókkal, mivel foglalkoznak, mennyire őrzik meg politikai befolyásukat.²⁴ A régi veterán gárda visszavonulásának első nagy hullámára az 1985-ben tartott országos pártértekezleten került sor, és a folyamat – magát Tenget is beleértve – lényegében az 1980-as évtized végére befejeződött. 1992-ben még azt a Központi Tanácsadó Testületet is felszámolták, amelyet a veteránok nyugdíjba vonulásának megkönnyítésére, politikai befolyásuk megőrzésének bizonyos fokú intézményesítésére, az utódok kiválasztásának ezen keresztül is történő megfigyelésére hoztak létre. Nyugalomba vonulásuk után nyilvános szereplésük, a médiában való megjelenésük jórészt protokolláris eseményekre (temetés, ünnepek, szavazás) korlátozódott, illetve egyesek publikációinak megjelenésére, vagy a második-harmadik generáció esetében nagy ritkán külföldi utakra.

A kínai döntéshozatali folyamatot a nyilvánosság növekedése, az információk áradata ellenére még mindig nagyfokú titokzatosság veszi körül, átláthatósága korlátozott. Mindenki feltételezi, hogy a már visszavonult vezetők bizonyos befolyásukat megőrzik, de ennek legfeljebb csak a valószínűségére, illetve csatornáira lehet következtetni. Az utóbbiak közé tartozik, hogy továbbra is bekapcsolódnak a legfelső vezetés döntéshozatali folyamatába, amennyiben egyrészt változatlanul megkapják a legfontosabb dokumentumokat, jelentéseket, másrészt megjelenhetnek például a PB ülésein, természetesen szavazati jog nélkül. Továbbá itt is jelen van a pártfogó-kliens jelenség, mivel a jelenlegi csúcsvetés tagjainak zömét valamelyik idős káder (esetleg többen is) segítette karrierje során, és ez a viszony kétségtelenül folytatódik. Emellett az idősek hosszú munkakapcsolattal és tapasztalatokkal rendelkeznek a különböző bürokráciáknál, és ezeken keresztül is gyakorolhatják befolyásukat. Ezeknek a csatornáknak a tényleges hatékonyságát nehéz felmérni, és a befolyás mértéke is nyilván vezetőnként változik.

Visszatérve az ötödik generáció kérdésére, először azt kell tisztázni, hogy kiket lehet ide számítani. Az egy nemzedékbe sorolható politikus generációnál megközelítően 22 éves idő

Succession of Hu Jintao. *China Leadership Monitor*. (2002 tavasz)
<http://www.hoover.org/publications/clm/issues/2906836.html> Internetről letöltve: 2008. november 3.

intervallumon belül születetteket vesznek számításba, Kínában azonban ennél rövidebb időszakkal, 15 évvel számolnak. Az adott periódus meghatározó történelmi eseményei formálják, szocializálják az egyes generációkat. Ahogy a negyedik generáció meghatározó „élménye” a „kulturális forradalom” volt (a megelőzőknél a „hosszú menetelés”, a japánellenes háború és a szocialista átalakítás), az ötödik generációba már az 1957 és 1972 közötti 15 évben születettek tartoznak, akiknek elsősorban a gazdasági reformok történései formálták kollektív tudatát és világnézetét. Ezek közül a legáltalánosabb és leginkább meghatározó maga a példátlan gazdasági növekedés, annak összes sikerével és óriási ellentmondásaival, feszültségeivel, amelyek „gondoskodnak” arról, hogy a személyekre gyakorolt hatása ne legyen egyenmű. Ezek következtében egy sokkal változatosabb, pluralistább társadalmi, világnézeti közegben emelkednek fel, amelyhez járul a külvilág felé nyitás összes ideológiai, kulturális stb. hatásával. Ennek következtében szemléletük a kozmopolita, globalista felfogástól az inkább jellemző erős nacionalizmusig terjed. A Tienanmen téri 1989-es „incidens” ebből a generációból is az előzőekhez hasonló reflexeket váltott ki (függetlenül esetleges akkori elhelyezkedésüktől és érzelmeiktől): a káosztól, a kiélezett válsághelyzetektől való félelmet, amiből következhetnek óvatos lépések a törvények uralma, a civil társadalom nagyobb mozgástere, a további intézményesülés stb. felé, mindezt természetesen változatlanul a „szocialista” demokrácia címszava alatt.

Kikből rekrutálódik az új vezető politikai elit? Az egyik forrás a bevezetőben más szempontból már említett tartományi vezetők.²⁴ A tartományi vezetés egyfajta kiképzési terep, előiskolája az országos vezetésnek, ugyanakkor a különböző véleményű politikai erők összeütközésének egyik színtere is. Az utóbbit tekintve az ideológiai tételek alapján történt ütközést felváltották a szakmai kérdések feletti viták, és a nagypolitikára való felkészülést szolgálják a szakmai kérdések feletti viták, és az adminisztratív készségek, a koalíció (vagy talán helyénvalóbb kifejezéssel: a frakció) teremtés technikáinak elsajátítása. A tartományi vezetővé emelkedésnél továbbra is nagy szerepet játszik a nepotizmus és a frakciós politika. A frakciók kontúrjai ma kevésbé világosak és élesek, mint voltak például a Mao halálát követő hatalmi küzdelem idején, vagy a reform időszak kezdetén, de létezésük ténye így is elég nyilvánvaló. Egy sokszor emlegetett példája volt ennek a Csiang Ce-min esetében állandóan felemlegetett sanghaji frakció.²⁶ Ugyanakkor szükséges emlékeztetni arra, hogy a nepotizmus

²⁴ Miller, Alice L.: Where Have All the Elders Gone? *China Leadership Monitor*, No. 10. (2004 tavasz), <http://www.hoover.org/publications/clm/issues/2904476.html> Internetről letöltve: 2008. november 5.

²⁵ Zang, Xiaowei: Provincial Elite in Post-Mao China. *Asian Survey*, Vol. XXXI. No. 6. (1991), 512-525. o.; Li: i. m.

²⁶ Ld. pl. Li, Cheng: The „Shanghai Gang”: Force for Stability or Cause for Conflict? *China Leadership Monitor*, No. 1. Part 2. (2002 tavasz); Bachman, David: China in 1994: Marking Time, Making Money. *Asian Survey*, (1995. január),

és protekciózás korlátozásának sokféle intézményesített módszerét vezették be, gondolva például a pozíciók betöltésének időkorlátjára, az áthelyezések szabályozására, a párton belüli választások szabályozására stb.

A tartományi vezetők szülőhely szerinti megoszlása is változott. Míg a Mao alatti évtizedekben a forradalom történelmi központjaiból származott a tartományi vezetők túlnyomó többsége, ma inkább a gazdasági reformokban élenjáró tengerparti tartományok túlsúlya figyelhető meg. A tartományi vezetők országos szintre emelkedése olyan tényezőktől függ, mint a kor (a viszonylag fiatal kor az egyik legfontosabb tényező), elhelyezkedése a hatalmi hierarchiában, az általa irányított tartomány mérete és fontossága, a jelölt más tartományokban szerzett tapasztalata, mennyire erős, befolyásos pártfogóval rendelkezik.

A legfelső vezetés toborzásának egy további, egyelőre jórészt még csak a lehetőség szintjén említendő forrása a sikeres magánvállalkozók egyre szélesedő tábora. Csiang Ce-min 2001-ben jelentette be, hogy a magánvállalkozók, akik szintén hozzájárulnak a szocialista piacgazdaság megteremtéséhez, a KKP tagjaivá válhatnak.²⁷ A párt történetében először a 2002-es kongresszuson jelentek meg magánvállalkozók, sőt néhányat a kongresszus elnökségébe is beválasztottak. Több, ilyen háttérrel rendelkező személy szolgál tartományi és önkormányzati vezetői pozíciókban, ami – mint az előzőekben láttuk – egy fontos lépcsőfok lehet a további politikai karrier felé.

Hasonlóképpen bizonytalan forrásnak tekinthetjük a legfelső elit szempontjából a külföldön képzettek és hazatértek egyre növekvő táborát. Teng Hsziao-ping azon döntése szellemében, hogy nagy számban kell külföldre küldeni diákokat és tudósokat, 1978-tól 2004 végéig összesen 814884 kínai folytatott rövidebb, hosszabb időtartamú tanulmányokat, közülük igen magas százalékban az Egyesült Államokban. Közülük szintén 2004 végéig mintegy 197800-an tértek haza. A 617 ezer külföldön tartózkodó közül akkor még körülbelül 427 ezren tanultak, kutattak vagy más csereprogramokban vettek részt. A visszatértek az élet legkülönbözőbb területein helyezkedtek el, beleértve az oktatási és kutatási intézményeket, bankokat, biztosító társaságokat, médiát, művészeti galériákat stb. Emellett sokan indítottak saját magánvállalkozást.²⁸ Számunkra itt most elsősorban az érdekes, hogy az általuk megszerzett tudást, szakértelmet, tapasztalatokat és elsajátított eszméket a példaként említett funkcionális

37-48. o.; Cavey, Paul: Building a Power Base: Jiang Zemin and the Post-Deng Succession. *Issues and Studies*, Vol. 33. No. 11. (1997), 1-34. o.

²⁷ Ezzel tulajdonképpen csak szentesített egy már létező gyakorlatot, mert már akkor sok ezerre becsülték a magánvállalkozó, azaz kapitalista, tőkés párttagok számát.

²⁸ Cheng Li: The Status and Characteristics of Foreign-Educated Returnees in the Chinese Leadership. *China Leadership Monitor*, No. 16. (2005 ősz), <http://www.hoover.org/publications/clm/issues/2898976.html>, internetről letöltve: 2008. november 15.

területeken kívül mennyire használják fel a legfelső vezetői pozícióknál? Az idézett tanulmány szerint 2005-ben a párt Központi Bizottságának 198 teljes jogú tagja közül 9 (4,5%), a 158 póttagból 13 (8,2%), a 184 miniszter és miniszterhelyettesből 25 (13,6%), a tartományi párttitkárok, kormányzók és helyetteseik 397 fős létszámából 23 fő (5,8%) számított visszatértnak, rövidebb hosszabb külföldi tanulmányokkal a háta mögött. Ezek az adatok a felhasználásukra tett, KB konferencián is megerősített retorika ellenére nagyon szerények.

A vezetésbe került visszatértek túlnyomó többsége a tengerparti régióban született és nagyon sokan megelőző vezetői tapasztalatokkal is rendelkeztek. Képzettségük és tapasztalataik ellenére azonban a vezetésben zömmel funkcionális területekre, rendszerint helyettesi pozíciókba kerülnek, nem rendelkeznek reális hatalommal. Inkább marginális, szűkebb területen tevékenykednek, nem nagyon van vezető szerepük a politikai establishmentben. Megkülönböztetett szerepe van ugyanakkor a visszatért tudósoknak a gazdasági, pénzügyi döntések előkészítésében, megalapozásában. A kínai politikai rendszer azonban még nem eléggé nyitott, hogy nagy számban fogadjon be külföldről visszatérteket.

A csúcsvezetőknek nagy szükségük van felkészültségükre, tudásukra, ugyanakkor igazából nem bíznak bennük, de szívesen fordulnak a jórészt általuk vezetett „agytrösztökhöz”. (think tanks) A korábbi időszaktól eltérően az 1990-es években a bürokrácia szerves részeként működő agytrösztök mellett megjelentek a független, széleskörű kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkező, a nyugati eszmékre és technikákra nyitott intézmények.²⁹ Ahogy a visszatértek száma és szerepe a jövőben növekedni fog, olyan mértékben valószínűsíthetjük, hogy politikai befolyásuk és hatalmuk növekszik majd. A megfontolt, intelligens vezetők meg fogják érteni, hogy sokkal többet profitálnak abból, ha ezek az emberek a rendszerért, semmint az ellen tevékenykednek.

Talán itt lehet néhány megjegyzést tenni a fogalom szempontjából nehezen körülhatárolható értelmiségi elitről, amely elvileg szintén egyik forrása lehetne a vezető politikai elitnek. A reformok kezdetén az értelmiség egy része – elsősorban a párton belül – a reformok fő támogatója volt, míg másik része az állami bürokrácián belül a konzervatívokat támogatta. Az 1990-es évekre egy más alapú törésvonal osztotta meg az értelmiséget: egy kis részük a reformok haszonélvezőjévé vált, a politikai gazdasági elithez kötődő, részben maga is vállalkozóvá váló csoportot alkot, míg a többségük társadalmi-gazdasági befolyása inkább csökkent. A mai legfelső vezetésben jelen levő technokrata elit az értelmiségi elit képes

²⁹ A kül-, a katonapolitika, közbiztonság, a gazdaság kérdéseivel foglalkozó think tanks áttekintésére ld. a China Quarterly 2002. szeptemberi (No. 171) számában közölt öt tanulmányt, 559-635. o.

befolyásolni, megosztott csoportjainak különböző eszméket közvetíteni. Ezzel azonban már visszajutottunk a think tanksnél érintett szerephez.

Végül egy olyan csoportról kell szólni, amely különösen a reformidőszakban a vezetői körbe kerülés egyik fontos bázisává vált: ez a *mishu*, amely szó szerint „titkos könyv”-et jelent, de általában titkárnak fordítják. A magas beosztású, vezető pozíciókban levő embereknek minden országban vannak segítői, mindenesei, de a kínai mishu fogalom kiterjedtebb, univerzálisabb, ugyanakkor személyesebb felelősségű és hatalommal rendelkező személyt akar.³⁰ A párt és állami hierarchia minden szintjén, a csúcstól lefelé megtalálhatók, ezért az 1990-es évek elején a számukat mintegy 1 millióra becsülték. A szerepkör természetesen korábban is létezett, meglepő módon azonban a kínai bürokrácia nyugati tanulmányozói általában mellőzték a mishuk mindenütt jelenlevő és átható szerepét.³¹ Ma már a mishu képzés például a központi pártiskolán külön tananyag, közel tucatnyi szakmai folyóirat foglalkozik ezzel, monográfiát is publikáltak a témáról.

Hivatalnoki szerepkört betöltő mishuk is vannak, de igazi jelentősége a személyhez kötődőknek van. A legfelső vezetők mellett több, akár 5-20 fő is dolgozhat, munkaterületük (politikai, irodalmi, sajtó, levélíró, kül- és biztonsági ügyek, fordító stb.) szerint elkülönülve egymástól. A mishu azonban általában inkább általánosan használható, a bonyolult és kényes feladatoktól a leghétköznapibb dolgokig. A mishu elolvas minden dokumentumot, ennek alapján javaslatokat tesz, előkészíti a döntéseket. Lényegében minden hivatalos dokumentumot ők fogalmazznak, formába öntik a vezetők sokszor csak bizonytalan, nyers gondolatait, ismerve a vezető stílusát, szófordulatait. Sokszor a vezető képviselőjeként szerepel, ő jelenik meg helyette konferenciákon, ellenőrzéseken, látogatásokon, de ő szervezi meg a vezetők találkozóját is, jelezve a másik mishujának főnöke véleményét, szándékait. Emellett minden egyéb feladatot ellát a vezető körül, a levelezésétől az eseményeken való megjelenésétől és személyes imázsa gondozásától az egészségügyi ellátásig, a szállításig és hajvágásig.

Széleskörű felelőssége, kapcsolatai, a bizalmas információk ismerete és ebből következő jelentős befolyása következtében érthető, hogy a mishu és a vezető szoros kapcsolatban él, egymásra van utalva. Különösen nyilvánvaló volt ez a 80-90 éves, gyakran már szenilis és alig működőképes veteránok esetében, akik a világ felé 50-60 éves emberek

³⁰ Li, Wei - Pye, Lucian W.: The Ubiquitous Role of the Mishu in Chinese Politics. *The China Quarterly*, No. 132. (1992 december), 913-936. o.; Li, Cheng: The Mishu Phenomenon: Patron-Client Ties and Coalition-Building Tactics. *China Leadership Monitor*, No. 4. (2002 ősz), <http://www.hoover.org/publications/clm/issues/2906641.html>, internetről letöltve: 2008. november 4.

³¹ Például a Mao alatti bürokrácia leírásának egyik alapművében sem találkozunk ezzel a fogalommal: Harding, Harry: *Organizing China. The Problem of Bureaucracy 1949-1976*. Stanford University Press, 1981.

aktivitását mutatták.³² Témánk szempontjából azonban fontosabb, hogy a mishu számára adott a felfelé irányuló mobilitás lehetősége és erre már a múltban is számos példa volt. Mao három mishuja is a PB tagjává vált. (Csen Po-ta, Hu Csiao-mu és Csiang Csing, aki a felesége volt, de sokáig az adminisztratív bizalmi feladatkört is ellátta a férje mellett.) De ugyanez elmondható Csu Te vagy Teng Hsziao-ping esetében is. Nem véletlen, hogy veteránok, vagy általában a vezetők gyerekei, az ún. kis hercegek közül is többen igyekeztek mishuvá válni. Sok gyorsan emelkedő tartományi vezető is korábban mishuként szolgált. A mishuk és a vezetők viszonya egyfajta intézményesített pártfogó-kliens kötelékként is felfogható, amelyet a kölcsönös függés, a bizalom, a lojalitás stb. predestinál arra, hogy a mishuk a csúcs vezetői elitbe kerülés fontos potenciális forrását képezzék.

Konklúzió

A fenti áttekintés részben érzékeltetni képes azt a folyamatot és társadalmi következményeit, amit a közel három évtizedes gazdasági reform gyakorolt a kínai társadalom stratifikációjára. Az önmagában is átalakuló politikai elit mellett megjelenik, és mind falun, mind városban növekszik egy gazdasági elit. A politikai és gazdasági elit bizonyos pontokon összeér. Lényeges és összetett probléma a politikai hatalom gazdasági hatalommá történő konvertálása, jórészt összefüggésben a privatizációval, amit csak érinteni tudtam. A gazdasági fejlődés egy hatékony – de gyakran korrump – viszonyhoz, koalícióhoz vezetett a politikai és a gazdasági elitek között. A magánvállalkozók, a menedzserek világosan látják, hogy a politikai hatalom, a státus elősegítheti üzleti sikerüket. A magánvállalkozók és szélesebben a középrétegek jórészt ezért nem képviselnek rendszer alternatívát, elfogadják a politikai elit felfogását a politikai reformokat, a demokráciát illetően, egyetértenek abban, hogy a gazdasági fejlődést kell ösztönözni. A KKP stratégiai törekvése tehát eddig sikeresnek bizonyult az új elit rétegek kooptálására vonatkozóan. Kínában ebből következően nincs olyan egyenes összefüggés – amit pedig sokan reméltek – a gazdasági liberalizáció és a politikai liberalizáció között. Ha nem is fenntartások nélkül, de az új vállalkozói rétegek is elfogadják a „harmonikus társadalomról” szóló, a hatalmi elit által mantraként ismételtetett frázist.

A vezető politikai elit ötödik generációja – amely már nem egyszerűen a kapu előtt toporog, hanem már jórészt be is lépett azon – lényegesen különbözik a megelőző generációktól tapasztalataiban, képzettségi mutatóiban, politikai szocializációjában, külföldi

³² Arra csak utalnék, hogy ez a rendszer szélesre tárhatja a kaput a korrupciónak.

kapcsolataiban, világlátásában. Rekrutálási forrásaikra tekintettel nem nevezhetők egyszerűen technokratáknak, egyúttal politikailag megbízható bürokraták is, sajátos adminisztratív, technikai elitet alkotnak. Az eggyel megelőző generációhoz hasonlóan ideológiai szkepticizmus jellemzi őket (ami persze nem fogja meggátolni azt, hogy imamalom-szerűen emlegessenek bizonyos tételeket), ami nyitott, innovatív gondolkodással párosul. A jól bevált recept szerint ők is a gazdasági reformra fogják helyezni a hangsúlyt, nem érzik magukat érdekeltnek a politikai reformokban, a demokratizálódásban.